

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2022 йил 2 сон

Бош муҳаррир: Наманган давлат университети ректори С.Т.Тургунов

Масъул муҳаррир: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Қодирхонов

Масъул муҳаррир ўринбосари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиғи Р.Жалалов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Хакимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад.С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф.Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тожибаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц.А.Баташов, б.ф.д. Н.Абдурахмонов.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиги фанлари: – г.ф.д., доц. Б.Камалов, қ-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: – акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д, проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: – и.ф.д., проф.Н.Махмудов, и.ф.д., проф.О.Одилов.

Фалсафа фанлари: –ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Замилова.

Филология фанлари: – акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф.С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова. фил.ф.д.,проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н, доц.М. Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф.А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноятгов, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф.Ш.Хонкелдиев, п.ф.д., проф Ў.Асқарова, п.ф.н., доц. М.Нишонов, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: – б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари – п.ф.д.,проф З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техник муҳаррир: Н.Юсупов

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** ilmiy@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли гувоҳномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август куни 1106-сонли гувоҳнома га биноан чоп этилади. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида ҳалқаро стандарт туркум рақами (ISSN-2181-1458)га эга НамДУ Илмий-техникавий Кенгашининг 02.10.2022 йилдаги кенгайтирилган йиғилишида муҳокама қилиниб, илмий тўплам сифатида чоп этишга рухсат этилган (**Баённома № 2**). Мақолаларнинг илмий савияси ва келтирилган маълумотлар учун муаллифлар жавобгар ҳисобланади.

7. Ibragimova Gulshan Raimovna Qobilova Nargisa Sulaymonbekovna, (2021). COGNITIVE DISSONANCE AND PRAGMATIC INFLUENCE, ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 902-908. <https://saarj.com/wp-content/uploads/paper/ACADEMICIA/2021/ABSTRACT/ACADEMICIA-OCTOBER2021/10.136,%20Qobilova%20Nargisa%20Sulaymonbekovna.pdf>
8. Kobilova, N. S. (2016). LITERARY INTERPRETATION OF SOCIAL PSYCHOLOGY IN THE NOVEL "MARTIN EDEN". World science, 4(3 (7)), 52-53. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25619815>
9. Kobilova, N. S. (2018). BENEFITS OF USING SONGS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO YOUNG LEARNERS. In Инновационные подходы в современной науке (pp. 102-107). <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=35081671>
10. Saidova, Mukhayyo Umedilloevna (2020) "LEXICOGRAPHIC AND ETHYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERARY TERMS BY Ch. BALDICK," Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 2 : Iss. 9 , Article 45. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol2/iss9/45>
11. Saidova, Muhayyo (2021) "SEMANTIC ANALYSIS OF LITERARY TERMS BY LITERARY TYPES IN "THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERATURE TERMS"," Philology Matters: Vol. 2021 : Iss. 1 , Article 11. DOI: 10.36078/987654486 Available at: <https://uzjournals.edu.uz/philolm/vol2021/iss1/11>
12. Khaydarov, Anvar Askarovich (2020) "EXPRESSION OF CONNOTATIVE MEANING IN ONOMATOPOEIA," Scientific reports of Bukhara State University: Vol. 4 : Iss. 5 , Article 5. DOI: 10.52297/2181-1466/2020/4/5/5 <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss5/5>

TAKSIS KATEGORIYASI LINGVISTIK TADQIQOTLAR PREDMETI SIFATIDA.

Xodjayeva Dilafro'z Izzatilloevna

Buxoro davlat universiteti, filologiya fanlari nomzodi

e-pochta: khodjaeva@gmail.com, tel: 90 298 9462

Saidova Zokira Tolibovna

Buxoro Davlat Universiteti, II bosqich magistratura talabasi

e-

pochta: zakira.s.t@gmail.com, tel: 93 478 3525

Annotatsiya: Dunyo filologiya fanida bugungi kunda insonning nutqiy faoliyati va olamning lisoniy manzarasini tasvirlash imkoniyatlari bo'yicha fundamental ishlarni amalga oshirishga bo'lgan intilish yanada ortgan. Shu bois taksis, fazaviylik, sub'ektlilik, ob'ektlilik, temporallik, lokativlik, modallik, aspektuallik, intensivlik, maqsad, sabab, shart va boshqa shu kabi funksional-semantik kategoriyalar tahlili va tadqiqi hamda ushbu hodisalarning ontologik mohiyatini anglash va aniqlash, ularning tillararo munosabatini ochib berish masalasi yanada dolzarblashib, kelgusidagi tadqiqotlar istiqbolini belgilab bermoqda.

Kalit so'zlar: kategoriya, bir vaqtlilik, ketma-ketlik, mustaqil va tobe' taksis, ustuvorlik va uzilish, uzluksiz bog'liqlik, temporal taksis, funksional-semantik kategoriya, simul'tan taksis, prior taksis, posterior taksis.

КАТЕГОРИЯ ТАКСИС КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ.

Ходжаева Дилафруз Иззатиловна

Бухарский государственный университет, кандидат филологических наук.

Эл. адрес: khodjaeva@gmail.com, тел.: 90 298 9462

Саидова Зокира Толибовна Бухарский государственный университет, магистрант II курса

Эл. адрес: zakira.s.t@gmail.com, тел.: 93 478 3525

Аннотация: В современном мире филологии растет желание провести фундаментальную работу над речевой деятельностью человека и возможностями изображения языкового ландшафта мира. Следовательно, анализ и изучение таких функционально-семантических категорий, как таксис, фаза, субъективность, объективность, темпоральность, локальность, модальность, аспектуальность, интенсивность, цель, причина, условие, а также понимание и определение онтологической сущности этих явлений является главной причиной нашего исследования. Их проблема раскрытия межъязыковых отношений становится все более актуальной и определяет перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: категория, одновременность, последовательность, зависимый и независимый таксис, приоритет и задержка, постоянное соединение, временное таксис, функционально-семантическая категория, симультан таксис, приор таксис, постериор таксис.

TAXIS CATEGORY AS A SUBJECT OF LINGUISTIC RESEARCH.

Khodjaeva Dilafruz Izzatilloevna

Bukhara State University, PhD.

e-mail: khodjaeva@gmail.com, tel.: 90 298 9462

Saidova Zokira Tolibovna

Bukhara State University, 2nd year undergraduate

e-mail: zakira.s.t@gmail.com, tel.: 93 478 3525

Annotation: In the modern world of philology, there is a growing desire to carry out fundamental work on human speech activity and the possibilities of depicting the linguistic landscape of the world. Consequently, the analysis and study of such functional and semantic categories as taxis, phase, subjectivity, objectivity, temporality, locality, modality, aspectuality, intensity, purpose, reason, condition, as well as understanding and definition of the ontological essence of these phenomena. Their problem of disclosing interrelationship of languages are becoming more and more urgent and determines the prospects for further research.

Keywords: category, simultaneity, sequence, dependent and independent taxis, priority and posteriority, permanent connection, temporary taxis, functional-semantic category, simultaneous taxis, prior taxis, posterior taxis.

Taksis - tilshunoslikda aniq topilgan sanasi bor sanoqli atamalardan biri. Bu atama, 1957-yilda, R.O. Jakobson tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Taksisni birinchilardan bo'lib R.O. Jakobson o'zining «Shifters, Verbal Categories and the Russian Verb» (1957) maqolasida mustaqil kategoriya sifatida ajratgan. O'shandan beri taksis tushunchasi hozirgi lingvistikada qo'llanilib kelmoqda. Garchi R.O. Jakobson taksisga alohida kategoriya (xususan, fe'lga xos kategoriya) sifatida yondashgan bo'lishiga qaramasdan, u bu lingvistik hodisani alohida

tadqiqot ob'yekti sifatida keng o'rganib chiqmagan. Blumfeld tomonidan taklif qilingan "order" atamasi, aniqrog'i uning yunoncha nomlanishi "taksis" ("chiç") eng mos keladigan atama sifatida qo'llanilib kelmoqda. **Taksis xabar qilingan faktni boshqa xabar qilingan faktga nisbatan va xabar haqiqatga bo'gan munosabatini tavsiflab beradi.**⁴³ Masalan, Nivx tili, o'z navbatida, mustaqil taksisning uch turini ajratadi, ulardan biri taxmin qiladi, ikkinchisi tan oladi, uchinchi esa istisno qiladi, ular mustaqil fe'lga har xil turdagi munosabatlarni ifodalaydi.

O'tgan asrning o'rtalarida R.O. Yakobson tomonidan berilgan taksisga xos bo'lgan qisqa, ammo xarakterli ta'rif, bugungi kunda ma'lum izohlarga muhtoj. Birinchidan, R.O. Jeykobson uchun taksis - bu fe'ning grammatik toifasi bo'lib, u ikki qatorli shakllar bilan ifodalanadi: bir qator xabar qilingan faktga nisbatan bildirilgan faktni tavsiflovchi tobe' taksis shakllaridan iborat. Shunga ko'ra, bu shakllarning o'zi gapda mustaqil ifodalanib kelmaydi. Ikkinchi qator ketma-ketliklari esa - bu mustaqil taksisning shakllari bo'lib, ular xabar qilingan faktni boshqa xabar qilingan faktga nisbatan tavsiflamaydi, lekin u xabarni bog'lovchi sifatida xizmat qiladi. R.O. Yakobson, aslida, mustaqil taksis shakllari deb, tobe' taksisning shaklini nazarda tutgan edi. Nazariy nuqtai nazardan qaraganda, R.O. Yakobson tomonidan taklif qilingan mustaqil taksis shakllarining ko'rsatilishi ma'lum istehzolarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, tobe' taksis bilan ishlatilmaydigan mustaqil taksis shakllarining holati aniq emas. Ko'rinib turibdiki, bunday shakllar printsiptial jihatdan mavjud bo'la olmaydi, chunki agar biz R.O. Yakobsonning o'zi taklif qilgan ushbu toifaning ta'rifiga tayanadigan bo'lsak, biz taksis haqida faqat korrelyatsion ikkita shakl mavjud bo'lganda gapirishimiz mumkin. Unga ko'ra mustaqil taksisning shakllari nivx tilida taqdim etilgan bo'lib, undan tobe' taksis shaklida ham foydalanish mumkin, ya'ni har doim tobe' taksis bilan ishlatiladigan mustaqil taksis shakllari yo'q. Ikkinchidan, R.O. Yakobson taklif qilgan taksisning umumiy ta'rifiga muvofiq, bu toifa, bir qarashda, semantik o'ziga xoslikdan mahrum, chunki tobe' taksisning shakllari mustaqil taksis shakllariga har xil turdagi munosabatlarni ifodalashi mumkin. Demak, agar biz R.O. Yakobsonning fikrini davom ettirsak, bu bir vaqtning o'zida, ustuvorlik va uzilish, uzluksiz bog'liqlikni tasvirlaydi.⁴⁴ Boshqacha qilib aytganda, taksisni bitta kategoriya ichida birlashtiradi, semantikaga bog'liqligini asoslamaydi. Vaholanki, taksis semantik o'ziga xoslikka ega, ular grammatik kategoriya haqida gap ketganda mavjud bo'lmasligi mumkin va R.O. Yakobson o'zi taksisni rus tilida tavsiflaganida bu haqda gapirib o'tadi. Bu yerda taksis toifasi bir vaqtning o'zida va ustuvorlikning bir xil xronologik aloqasini ifodalaydi, ular odatda nisbiy vaqt toifasida tasvirlangan. Taksisning umumiy ta'rifiga kelsak, bu paradaksal emas va uning doirasida semantik o'ziga xoslik, ya'ni xronologik munosabatlarning ifodasi saqlanib qolgan, ammo bu yerda tubdan farq qiladigan ikkita holatni ajratish kerak. Birinchi holat: faqat bir vaqtning o'zida, ustuvorlik va vorislik holati xronologik munosabatlar bilan ifodalanadi. Bunday holda, biz faqat taksisning ma'no munosabatini ifodalanishi haqida gapiramiz. Ikkinchi holat: taksisning qiymatlari ifodalanadi, ammo ular mantiqiy munosabatning boshqa asosiy qiymatlari (sabablar, shartlar, imtiyozlar, maqsadlar va boshqalar) bilan birga keladi,

⁴³ Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М., 1972, 1957. – Б. 101-108.

⁴⁴ Якобсон Р.О. Ўша асар. – М., 1972. – Б. 95-113

ular bilan birga bitta klaster hosil qiladi. R.O.Yakobson bir asarda, R.O.Yakobsonning kontseptsiyasiga asoslangan yoki hech bo'lmaganda, uni hisobga olgan holda, turli xil taksisning keng yoki "asemantik" va tor yoki semantik taksisning bu ikki xil talqini uchraydi, bu tushunarli. printsiplial jihatdan, garchi aslida ular bir-birini to'ldirish uchun xizmat qilsada, bir qarashda, ular bir -birini istisno qiladiganga o'xshaydi, taksisning tor talqini, nisbiy vaqtga tenglashtirilgan.⁴⁵ R.O. Yakobson umumlashtirib aytganda, ravishdosh sifatida talqin qilgan. Shuningdek, u rus tilida ham ravishdosh bilan ifodalangan tobe taksisni ajratgan va, ravishdoshni tobe taksisni ifodalovchi xos shakl sifatida baholagan.

Nisbiy vaqtni ifoda qilish uchun turli atamalar ishlatilgan. Masalan, L. Tenier vaqt ketma-ketligi (secution) toifasi haqida gapirib o'tadi.⁴⁶ I.A.Mel'chuk taksisni tor ko'lamda talqin qiladi. U R.O.Jeykobsonning maqolasini yaxshilab o'rganib, "nisbiy vaqt" atamasini ishlatib, "R. Jeykobson nisbiy vaqt toifasi uchun juda qulay atama - taksisni taklif qildi. Ammo, cheklangan tabiatini hisobga olgan holda, biz uni bu kitobda ishlatmaymiz" deb ta'kidlab o'tadi. Nisbatan vaqtni tushunishda, I. A. Melchuk bilan L. Teniarning qarashlari to'g'ri keladi. I. A. Melchukning so'zlariga ko'ra, bu toifaga uch grammemadan iborat: "Fn2 bilan bir vaqtda Fn1" (bir vaqtilik), Fn2 Fn1dan oldin (ustunlik, keyin kelish), Fn2 Fn1dan keyin (ketma-ketlik).⁴⁷ Shunday qilib, I.A.Mel'chuk o'zi anglagan holda taksisning keng talqinini qabul qilmaydi. Aksincha, V.P.Nedyalkov esa yuqorida aytib o'tilgan asarda taksisning keng talqiniga e'tibor berib ketadi.⁴⁸ Ushbu maqolada, Nivx tilidagi fe'llarning ko'p sonli (cheklanmagan) shakllari tobe' taksisning shakllari sifatida qaraladi va ularning ma'nosidan qat'i nazar, ularning soni 25 dan ortiq deb, Yu.S. Maslov taksisning tor talqiniga amal qilishiga qaramasdan, ilgari nomlangan mualliflardan farqli o'laroq, u bu toifani grammatik emas, balki funksional va semantik deb hisoblaydi. Bu toifani batafsil tahlil qilmasdan, u shu bilan birga, "ko'p tillarda taksis vaqt o'tishi bilan yoki ko'rinishda bir toifaga guruhlangan. Taksilar va vaqtning kombinatsiyasi ba'zi tillarda nisbiy zamonlar tizimiga kiruvchi maxsus shakllar bilan ifodalangan murakkab (ikki va ba'zan ko'p bosqichli) vaqt yo'nalishining ma'nosini beradi. Shu bilan birga, taksis bir vaqtning o'zida, ustuvorlik va ketma-ketlik ma'nolari turli shakllarning o'zaro ta'siri natijasida paydo bo'ladi, shuning uchun ba'zi tillarda taksis munosabatlarining ifodasi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi.⁴⁹ Bu toifani o'rganish va nazariy tushunish uchun ko'p ishlarni amalga oshirgan, Yu. S. Maslovning taksis kontseptsiyasini qabul qilib, A.V. Bondarko⁵⁰, uni yanada kengroq talqin qiladi, hamda taksis prototip ma'nolari sinxronlik, ustuvorlik va merosxo'rlik ma'nolari ekanligini, shu bilan birga u shakllarni hisobga olganda qtobe' taksis prototip emasligini ta'kidlab o'tadi.

Ingliz tilida ham taksis semantikasi, asosan, konstruktiv sintaksis yordamida ifodalanishi qayd etilgan. Ingliz tilida birpaytlilik/turli-paytlilik (oldin – keyin kelish) munosabatlari tuzamon shakllari amal qilishi shartlarining tahlili bilan bog'liq holda uzoq muddat turli tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lgan. Bunda ular goh aspektual unsur hosilalari, goh

⁴⁵ Храковский В.С. Категория таксиса (общая характеристика) // Вопросы языкознания. – М., 2003. – Б. 32-54.

⁴⁶ *Éléments de syntaxe structurale*, Klincksieck, Paris. Preface by Jean Fourquet, professor at Sorbonne. Revised and corrected second edition. ISBN 2-252-02620-0

⁴⁷ Курс общей морфологии. Том II. Часть вторая: морфологические значения. Москва: Языки русской культуры — Вена : Wiener Slawistischer Almanach. 1998. 69 с.

⁴⁸ Недялков И.В., Отаина Т.А. Типологические и сопоставительные аспекты анализа зависимого таксиса (на материале нивхского языка) // ТФГ 1987. – Л.: Наука, 1987. – Б. 296-319.

⁴⁹ Maslov Yu.S. Resultive, perfect and verbal type // Typology of constructive constructions. - L., 1983. - p. 41-54.

⁵⁰ Bondarko A.V. Basics of functional grammar. Yazykovaya interpretation idei vremeni. - SPb.: Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 1999. - 260 p.

fe'l tusi asosiy funksiyalaridan biri sifatida sharhlangan. N.B. Telinning ta'biricha, taksis tushunchasining kiritilguniga qadar taksis-zamon ma'nolari an'anaviy grammatika uchun «azaliy» muammolardan sanalgan. Taksis ma'nolarining grammatik sharhini turli paytlarda O.S. Axmanova, N.V. Persov, A.I. Borodina, V.A. Jerebkov va boshqa germanistlar keltirib o'tishgan.⁵¹

I.P. Ivanova, V.V. Burlakova va G.G. Pocheptsovlarning fikriga ko'ra, ingliz tilida fe'lning barcha grammatik kategoriyalari fe'lning finit (predikativ, shaxsi ma'lum) shakllari doirasida amal qiladi.⁵² Fe'lga mansub grammatik kategoriyalar sifatida esa zamon, nisbat va mayl kategoriyalari sanab o'tiladi. Tus kategoriyasi esa, noma'lum sabablarga ko'ra, bu qatarga kiritilmagan. Ushbu o'rinda ularning fikriga qo'shilmaymiz. Sababi, yana bir fe'lga mansub grammatik kategoriya ham mavjudki, u infinit (nopredikativ, shaxsi noma'lum) shakllarda ham birdek amal qilaveradi. U ham bo'lsa – taksis kategoriyasidir. Masalan: Inviting him to my den, I thought of an alibi to retire. Aynan infinit shakllar ingliz va boshqa german, hattoki, ayrim turkiy tillarida ham taksis ma'nosini ifodalovchi maxsus faol operator (taksema)lar sanaladi. Ularni ayrim tillarda umumlashtirib ba'zan «ravishdosh» turkumiga kiritishadi va shunday atashadi. Bunga ba'zi turkiy tillardagi ravishdosh tizimining, german turkumidagi ayrim tillarning infinit shakllari bilan funksional o'xshashligi sabab bo'ladi deb hisoblaymiz.

O'zbek tilshunoslaridan, G'.M. Hoshimovning fikriga ko'ra, avvalo, taksisning grekcha talqinidan kelib chiqib, uni «tartib, joylashuv tartibi» deb olinadigan bo'lsa, u «zamon taksisi (temporal taksis)»dangina iborat emas. Tilshunosning ta'kidlashicha, umumiy taksis nazariyasida taksisning:

- 1) zamon taksisi (temporal taksis);
- 2) makon taksisi (lokativ (yoki lokal) taksis);
- 3) shaxs taksisi (personal taksis)

turlarini ajratish lozim. Shu yo'sinda, olim «zamon taksisi» bilan bir qatorda «makon va shaxs taksislari»ning ham mavjudligini ilgari suradi. Tilshunosning nazariy qarashlariga qo'shilgan holda, tadqiqotimizda taksisning bir muhim dastlabki turi, ya'ni «zamon taksisi – temporal taksis» funksional-semantik va translotologik tadqiqiga asosiy e'tiborni qaratdik. Umumiy taksis nazariyasida esa, taksisning barcha turlari tadqiq qilinishi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.⁵³

Yuqorida keltirganga ko'ra (va asoslangan holda) tadqiqotimizda taksis mikromaydon(mikrokategoriya)lari:

- 1) simul'tan taksis (bajarilish, sodir bo'lish, voqelanish) mikromaydoni (mikrokategoriyasi);
- 2) prior taksis (bajarilish, sodir bo'lish, voqelanish) mikromaydoni (mikrokategoriyasi);
- 3) posterior taksis (bajarilish, sodir bo'lish, voqelanish) mikromaydoni (mikrokategoriyasi)ga ko'ra ajratiladi.

Bu misollar taksis tushunchasini izohlashda taklif etilayotgan yangi yondashuvlar va qarashlarni lingvistik voqelikka mos kelmasligini ko'rsatadi. Ushbu maqolada tasvirlangan tobe' taksis atamasini e'tiborsiz qoldirish yoki zamonaviy lingvistik foydalanishdan chiqarib tashlash tendentsiyasi bilan bog'liq.

⁵¹ Мишаева М.В. Типология зависимого таксиса в английском и даргинском языках: Дис. канд. филол. наук. – Махачкала, 2007. – 175 с.

⁵² Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – Б. 1, 6, 7.

⁵³ Hoshimov G'.M. O.R. Isarovning «Ingliz tilida taksisning ifodalanishi tahlili» mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasiga berilgan taqrizi. 2009.

Taksis toifasini qiyosiy o'rganish nafaqat amaliy ahamiyatga ega, balki tipologiyada, xususan, polipredikativlar tipologiyasida ham yangi ufqlarni ochib beradi. Zamona viy taksis nazariyasi asosan til materialiga asoslanadi, unda taksislar uchun aniq morfologik kategoriya mavjud emas. Shu ma'noda taksi hodisasini har tomonlama o'rganish tilshunoslik sohasida bugungi kunda turkiy tillar materiali bo'yicha, ayniqsa, ushbu turkumda nisbatan batafsil tavsiflangan slavyan (ayniqsa, rus) romano-german (ayniqsa, nemis, ingliz, fransuz) tillarini qiyosiy tipologik o'rganishda, dolzarb muammolardan biridir. Shunday qilib, bugungi kunda taksis turli xil umumiy til sohalarida, xususan, funktsional-grammatik yo'nalishda ishtirok etadi (A.B.Bondarko, B.S.Xrakovskiy, X.A. Kozintseva, S.M. A. Zolotova va boshqalar); umumiy va qiyosiy aspektologiya (B. Komri, J. Lyon, J. Lich, M. Juice, E. Kreysing, A. Ota, X. Marchand, M. Lyng, G. N. Vorontsova, Yu. S. Maslov, V V. Ivanitskiy).); leksik va grammatik semantika (N.D.Arutyunova, Yu.D.Apresyan, Yu.N.Karaulov, M.V.Nikitin, E.V.Paducheva, Lebedeva L.B., Bulygina T.V., Shmelev A.D., Seliverstova O.N. va boshqalar) sohalarida o'rganila boshlandi. holda chuqur nazariy va uslubiy tushunishni talab qiladigan bir qator masalalarni yoritib beradi.

Yana bitta xulosalardan biri, tobe' taksis – bu harakat(fakt)lar o'rtasidagi payt (xronologik) munosabatlari bo'lib, ulardan biri asosiy (bosh), boshqasi (yoki boshqalari) esa yondosh (hamrohlik qiluvchi) bo'lgan harakat(fakt)lar hisoblanadi. Mustaqil taksis asosiy (bosh) va yondosh (hamrohlik qiluvchi) harakat(fakt)larning eksplisit, rasmiy ifodalangan tabaqalanishi mavjud bo'lmagan harakat(fakt)lar o'rtasidagi payt (xronologik) munosabatlarini nazarda tutadi. Taksis munosabatlari unsurlarining to'la teng huquqli emasligi ottenkalari kuzatilishi ham mumkin, ammo ular rasmiy ifodalanishga ega emas hamda u yoki bu forma va konstruksiyalarning grammatik ma'nolari sanalmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Khodjaeva Dilafruz Izatilloevna. LEXICOGRAPHIC ANALYSIS OF LINGUISTIC TERMS (ON THE BASIS OF MATERIALS OF EXPLANATORY DICTIONARIES OF THE ENGLISH, RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES) // International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Vol. 24, Issue 06, 2020, ISSN: 1475-7192. P. 603-612
2. D.I.Khodjaeva. Different viewpoints on lexicography and dictionary types//ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal, Vol. 11, Issue 2. – P. 1273-1276. Полянский С.М. Основы функционально-семантического анализа категории таксиса (на материале немецкого языка): Учеб. пособие. – Новосибирск: изд-во ПППИ, 1990. – 90 с.
3. Кудинова Н.Л. Средства выражения категории таксиса в англоязычном дискурсе: Дис. канд. филол. наук. – М., 2008. – С. 12.
4. Семёнова Н.В. Категория таксиса в современном русском языке (10.02.01): Автореф. дис. д-ра. филол. наук. – Великий Новгород, 2004. – С. 12.
5. Пантелеев А.Ф. Категории темпоральности и таксиса // Современный русский язык: коммуникативно-функциональный аспект. Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовск. гос. пед. ун-та, 2003.
6. Гак В.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка // Проблемы функциональной грамматики. – М.: АН СССР: Ин-т языкознания, 1983. – С. 12-13.

7. Izzatilloevna Khodjaeva Dilafruz, Tolibovna Saidova Zokira. "Dependent taxis: Semantic features and methods of expression in English", ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH: 2021, Volume : 10, Issue : 5, Online ISSN : 2278-4853, Article DOI : 10.5958/2278-4853.2021.00411.0
8. Izatilloevna, K. D., & Tolibovna, S. Z. (2021). "Taksis Kategoriyasi: Turli Qarashlar Va Yondashuvlar". ONLINE - CONFERENCES; PLATFORM, 234-238. Retrieved from <http://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/624>
9. Dilafruz Izatilloevna KHODJAYEVA, Zokira Tolibovna SAIDOVA. "THE ORIGIN AND JUSTIFICATION OF THE TERM TAXIS IN LINGUISTICS", E-Conference Globe: 2021/4/13, 375-379, Web: <https://econferenceglobe.com>
10. Khodjayeva, D. I., and Z. T. Saidova. "Taxis-Relative Time-Evidentiality." Proceedings of International Scientific-Theoretical Webinar. Bukhara (2020): 38-43.
11. Бондарко А.В. К вопросу о временных отношениях // Типология. Грамматика. Семантика. - СПб, 1998. - с. 157-173.
12. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идей времени. - СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. - 260 с.
13. Маслов Ю.С. Избранные труды: аспектология. Общее языкознание. - М.: Яз. Славянская, культура, 2004. - 840 с. Maslov Yu.S. Resultive, perfect and verbal type // Typology of constructive constructions. - L., 1983. - p. 41-54.
14. Mahmudovna N. M. Improving the preschool education system from the perspective of the age values of children // Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR). – 2021. – Т. 10. – №. 1. – С. 182-185
15. Makhmudovna N. M. et al. Language is a Means of Cognition and Communication for Teaching in Education // International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. 1. – С. 247-256.
16. Mahmudovna N. M. Reasons for Personal Change of Modern Preschool Children // Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10.
17. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М., 1972, 1957. – Б. 101-108.
18. Недялков И.В., Отаина Т.А. Типологические и сопоставительные аспекты анализа зависимого таксиса (на материале нивхского языка) // ТФГ 1987. – Л.: Наука, 1987. – Б. 296-319.
19. Maslov Yu.S. Resultive, perfect and verbal type // Typology of constructive constructions. - L., 1983. - p. 41-54.
20. Мишаева М.В. Типология зависимого таксиса в английском и даргинском языках: Дис. канд. филол. наук. – Махачкала, 2007. – 175 с.
21. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – Б. 1, 6, 7.
22. Hoshimov G'.M. O.R. Isarovning «Ingliz tilida taksisning ifodalanishi tahlili» mavzusidagi nomzodlik dissertasiyasiga berilgan taqrizi. 2009.
23. Телин Н.Б. О системном статусе перфектного значения в функциональной грамматике // Язык: система и функционирование. – М., 1988. – Б. 236-249.
24. Isarov O.R. Taksis kategoriyasi funksional-semantik tadqiqi. Filologiya fanlari doktori (dsc) dissepasiyasi avtoreferati.

10.00.00

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PHILOLOGICAL SCIENCES

39	Репрезентация положительной эстетической оценки человека (на материале пословиц русского и узбекского языков)	
	Абдуллаева Р.Х	217
40	Pragmalingvistika o'zbek tilshunosligining alohida yo'nalishi sifatida	
	Pardayev A.B., Odinayev B.I	222
41	Atamalar, neologizmlar, atoqli otlar va geografik joy nomlarini tarjima qilishning o'ziga xos xususiyatlari	
	Qaxxorova G.S	226
42	Linguo-cultural properties of korean and uzbek proverbs (on the example of women)	
	Azimova P.A	231
43	Euphemisms on the topic of animals in the english and uzbek languages	
	Dexqonboyeva O.M	234
44	Ғози олим юнусовнинг ўзбек шевадарини ўрганишга оид тавсиялари	
	Гулноза Э.Ш	240
45	Hozirgi zamon tilshunosligida qo'shma gap tarkibida qo'llaniladigan sintaktik stilistik vositalarning umumlisoniy tasnifi	
	Sobirova D.A	244
46	Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturalogik tahlilida til va madaniyatning o'rni	
	Gadoyeva M.I., Subxonova M.O	250
47	Lingua-cultural analysis of phonetic, literal, descriptive and stylistic means in english and uzbek languages: lingua-cultural analysis of phonetic in uzbek language	
	Parpiyeva M.I	256
48	Toponimik iboralarning lingvistik asoslari va ularning tarjimasi masalalari.	
	Haydarov A.A., Zaripova A.S.	261
49	Lewis carroll is the author of literary fairy tales	
	Norova R.F	264
50	Субстандарт атамалар ва уларнинг лингвистик кибер- луғатларда қўлланиши	
	Сатимова Д.Н	269
51	Ingliz va o'zbek tillarida "Maqsad" konsepti doirasida foydalaniladigan frazeologik birliklar"	
	Nasridinov M.V	276
52	Olam milliy manzarasining aksiologik xususiyatlari.	
	Rahmatova M.M., Inoyatova D. I	283
53	Pragmatics and culture	
	Nizamova R.A	288
54	Танатос назариясининг воқеланиши	
	Қобилова Н.С	292
55	Taksis kategoriyasi lingvistik tadqiqotlar predmeti sifatida.	
	Xodjayeva D.I., Saidova Z.T.	297